

Ба Шурои диссертациони 6D.KOA-079 назди Инститuti фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33)

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Бедилзода Ҳусайн Кабут дар мавзуи «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиксозӣ ба муҳити геополитикии минтақа», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 5.6.4. Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ. – Душанбе, 2026. – 355с.

Мубрамии мавзуи таҳқиқот ва мутобикати он ба ихтисоси илмӣ, Амниятӣ минтақавӣ, устувории давлатдорӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллии дар Осиёи Марказӣ имрӯз дар шароити пайвастагии таҳдидҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ қарор доранд. Вазъи Афғонистон, терроризм ва экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, масъалаҳои сарҳадӣ, рақобати захиравӣ, муҳочирати меҳнатӣ, амниятӣ иттилоотӣ ва таъсири рақобати қудратҳо ба минтақа зарурати такмили механизмҳои дучониба ва бисёрҷонибаи ҳамкориро ба миён мегузорад.

Диссертатсияи тақризшаванда маҳз ҳамин маҷмуи масъалаҳоро аз дидгоҳи манфиатҳои миллии ва мутобикшавии стратегӣ баррасӣ мекунад. Мавзӯ на танҳо аҳамияти назариявӣ, балки арзиши мустақими амалӣ барои сиёсати амниятӣ ва фаъолияти созмонҳои минтақавӣ дорад.

Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.6.4. Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мувофиқат менамояд. Масъалаҳои мавриди таҳқиқ - тағйирёбии низоми байналмилалӣ, манфиатҳои миллии, геополитикаи Осиёи Марказӣ, ҳамгироии минтақавӣ, рақобати қудратҳо, сиёсати хориҷӣ ва амниятӣ минтақавӣ - бевосита ба доираи ин ихтисос дохил мешаванд.

Дараҷаи коркарди масъала, асосҳои назариявӣю методологӣ ва эътимоднокии натиҷаҳо. Муаллиф доираи васеи осори классикӣ ва муосири илмҳои сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ, санадҳои меъёрию стратегӣ, маводи расмӣ, таҳлилҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷиро мавриди

истифода қарор додааст. Дар рӯйхати адабиёт 330 номгӯи сарчашма ҷой дода шудааст. Ин базаи манбаъшиносӣ барои таҳлили масъалаи дорои хусусияти таърихӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ заминаи муносиб фароҳам овардааст.

Истифодаи таҳлили системавӣ, сохторӣ-функционалӣ ва муқоисавӣ, таҳлили муҳтаво ва унсурҳои пешбиниҳои геополитикӣ бо табиати мавзӯ мутобиқ мебошад. Хулосаҳои муаллиф аз мантиқи таҳқиқот баромада, бо маводи назариявӣ ва воқеияти сиёсии минтақа пайваст шудаанд. Мутобиқати мақсад, вазифаҳо, объект, предмет, наwgониҳо ва нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда асосан таъмин гардидааст.

Муаллиф таҳдидҳоро ба манфиатҳои миллӣ ба таври фарогир арзёбӣ намуда, нишон медиҳад, ки низоми муосири амният танҳо ба воситаҳои ҳарбӣ маҳдуд намешавад. Амнияти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сарҳадӣ, иттилоотӣ ва фарҳангӣ бояд дар доираи як механизми ҳамоханг баррасӣ шаванд. Ин равиши маҷмӯӣ ба талаботи таҳлили муосири амниятӣ мувофиқ мебошад.

Таҳлили нақши Россия, СААД, СҶШ ва дигар сохторҳои ҳамкорӣ, инчунин таъкиди зарурати ҳамгироии минтақавӣ, пешгирии бухронҳо ва мониторинги муҳити байналмилалӣ ҷиҳати мусбати кор мебошад. Муаллиф дуруст қайд мекунад, ки амнияти устувор бе иқтисодии институтсионалӣ ва эътимоди байнидавлатӣ таъмин намегардад.

Наwgониҳои илмӣ ва соҳиби шахсии довталаб. Навгониҳои илмӣ диссертатсия дар таҳқиқи маҷмӯии манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозии онҳо ба муҳити геополитикии минтақа ифода меёбад. Муаллиф манфиатҳои миллиро ҳамчун низоми бисёрсатҳии арзишҳо, ниёзҳои ҳаётан муҳим ва афзалиятҳои стратегӣ баррасӣ намуда, робитаи онҳоро бо давлатдории миллӣ, ҳувият, амният, рушди иқтисодӣ ва ҳамкориҳои минтақавӣ нишон додааст.

- хусусияти бисёрсатҳии таҳдидҳои муосир ба манфиатҳои миллии давлатҳои минтақа нишон дода шудааст;
- робитаи амнияти миллӣ бо суботи сиёсӣ, рушди иқтисодӣ, амнияти сарҳадӣ, иттилоотӣ ва фарҳангӣ асоснок гардидааст;
- ҷойгоҳи Тоҷикистон дар таъмини суботи минтақа ва аҳамияти сарҳади Тоҷикистону Афғонистон таҳлил шудааст;
- нақши ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи кишварҳои минтақа бо Россия ва Чин дар таъмини тавозуни геополитикӣ баррасӣ гардидааст;

- зарурати дипломатияи пешгирӣ, мониторинги таҳдидҳо ва бознигарии даврии стратегияҳои давлатӣ пешниҳод шудааст;
- ҳамкориҳои минтақавӣ ҳамчун механизми коҳиш додани осебпазирӣ ва тақвияти амнияти дастаҷамъӣ шарҳ дода шудааст.

Саҳми шахсии довталаб дар интихоби масъала, таҳияи сохтори мантиқии таҳқиқот, ҷамъоварӣ ва коркарди сарчашмаҳо, муқоисаи равишҳои назариявӣ, таҳлили мавқеи кишварҳои минтақа, ҷамъбасти натиҷаҳо ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ зоҳир мегардад. Матни диссертатсия нишон медиҳад, ки муаллиф мавқеи мустақили илмӣ дошта, масъалаҳои баҳсталабро аз дидгоҳи худ арзёбӣ намудааст.

Сохтор ва муҳтавои диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, дуvozдаҳ зербоб, ҳулоса ва тавсияҳо, инчунин рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда, ҳаҷми умумии он 355 саҳифаро ташкил медиҳад. Ҷойгиршавии бобҳо аз таҳлили назариявӣ методологӣ ба баррасии масъалаҳои амалӣ ва дурнамои ҳамкориҳои минтақавӣ пайдарпай сурат гирифтааст.

Муқаддима ва мантиқи таҳқиқот. Дар муқаддима мубрами мавзӯ, дараҷаи коркарди илмӣ масъала, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, объекту предмет, фарзия, заминаҳои назариявӣ методологӣ, наwgонии илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ амалӣ, саҳми шахсии довталаб ва сохтори диссертатсия ба таври пайдарпай ифода ёфтаанд. Мақсади асосӣ таҳлили манфиатҳои миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва арзёбии стратегияҳои мутобиксозии онҳо ба муҳити геополитикии тағйирёбанда муайян шудааст. Барои расидан ба ин мақсад дуvozдаҳ вазифаи ба ҳам алоқаманд guзошта шудааст, ки аз таҳлили мафҳумҳои «манфиатҳои миллӣ», «миллат» ва «давлати миллӣ» то муайян намудани мавқеи кишварҳои минтақа дар низоми бисёрмарказии муносибатҳои байналмилалӣ ва таъмини амнияти минтақавиро фаро мегиранд.

Методологияи пешниҳодшуда аз таҳлили системавӣ ва сохторӣ, муқоисавӣ, функционалӣ, таҳлили муҳтаво, моделсозии сиёсӣ ва усулҳои пешбинии геополитикӣ иборат мебошад. Ин маҷмуи усулҳо ба хусусияти байнисоҳавӣ ва бисёрсатҳии мавзӯ муvофиқ буда, ба муаллиф имкон додааст, ки манфиатҳои миллиро на ҳамчун категорияи собит, балки ҳамчун низоми динамикии афзалиятҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ баррасӣ намояд.

Боби якум - «Чанбаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи манфиатҳои миллӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ» - аз ду зербоб иборат буда, дар он заминаҳои назариявии мафҳуми манфиатҳои миллӣ, моҳият, мазмун ва хусусиятҳои он, инчунин муносибати мафҳумҳои миллат ва давлати миллӣ таҳлил шудаанд. Муаллиф равияҳои реализм, неореализм, либерализм, неолиберализм ва конструктивизмро ба ҳам пайваستا, нишон медиҳад, ки манфиатҳои миллӣ ҳам чанбаи амниятӣ ва қудратӣ, ҳам чанбаи ҳамкорӣ ва вобастагии мутақобила ва ҳам чанбаи ҳувиятӣ доранд. Дар натиҷа, манфиатҳои миллӣ ҳамчун маҷмуи арзишҳои бунёдӣ, ниёзҳои ҳаётан муҳим ва афзалиятҳои стратегӣ тавзеҳ дода мешаванд.

Баррасии таърихӣ сиёсӣ нишон медиҳад, ки миллат ва давлат, ҳарчанд дар оғоз падидаҳои нисбатан мустақил буданд, дар марҳалаҳои баъдӣ ба таври мутақобил ҳамдигарро ташаккул додаанд. Ин ҳулоса барои кишварҳои Осиёи Марказӣ муҳим аст, зеро устувории давлатдорӣ дар минтақа ба сатҳи худшиносии миллӣ, ҳамгироии иҷтимоӣ ва эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ вобастагии мустақим дорад.

Дар боби дуюм - «Давлатҳои миллӣ ва заминаҳои рушди манфиатҳои геополитикӣ» - ҷойгоҳи давлати миллӣ дар низоми муносибатҳои муосири байналмилалӣ ва таъсири ҷаҳонишавӣ ба он мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф ба таври асоснок нишон медиҳад, ки сарфи назар аз афзоиши нақши созмонҳои байналмилалӣ, ширкатҳои фаромиллӣ ва шабакаҳои ғайридавлатӣ, давлат ҳамона субъекти асосии соҳибхитӣ, қонуният ва ҳифзи манфиатҳои умумимиллӣ боқӣ мемонад. Барои кишварҳои дар фазои рақобатноки геополитикӣ қарордошта, заъфи институтҳои давлатӣ метавонад осебпазирии сиёсӣ ва иқтисодиро афзоиш диҳад.

Дар ҳамин боб тамоюлҳои рушди давлати миллӣ, мушкилоти танзими муносибатҳо ва зарурати ҳамоҳангсозии сиёсати дохилию хориҷӣ баррасӣ мешаванд. Арзиши таҳлил дар он аст, ки муаллиф ҳифзи истиқлолро бо қобилияти мутақобилгии институтҳо, рушди иқтисодӣ, ҳувияти фарҳангӣ ва амнияти иттилоотӣ дар як низоми ягона мебинад.

Боби сеюм - «Манфиатҳои миллӣ ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ» - дорои аҳаммиати махсуси назариявӣ амалӣ мебошад. Дар он стратегияҳои ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ, таъсири равандҳои геополитикӣ ба устувории манфиатҳои миллии Тоҷикистон ва роҳҳои муқовимат ба таҳдидҳои муосир таҳлил

шудаанд. Муаллиф истиклоли давлатӣ, ваҳдати миллӣ, суботи сиёсӣ, амнияти сарҳадӣ, рушди иқтисод, истифодаи иқтидори обиё энергетикӣ, дипломатияи мутавозин ва ҳифзи арзишҳои миллиро ҳамчун самтҳои меҳвари манфиатҳои миллии Тоҷикистон муайян менамояд.

Тавачҷуҳи хос ба тағйирёбии вазъ дар Афғонистон, терроризм, экстремизм, қочоқи маводи муҳаддир, ҷинояткориҳои фаромиллӣ, ҳамлаҳои киберӣ, ҷангҳои иттилоотӣ, тағйирёбии иқлим ва камшавии захираҳои обӣ дода шудааст. Муаллиф ба ҳулоса меояд, ки амнияти миллӣ бояд ҳамчун низоми фарогири сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ ва маърифатӣ фаҳмида шавад.

Боби чорум - «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ дар сохтори геополитикии низоми нави ҷаҳонӣ» - ба таҳлили муҳити муосири геополитикӣ ва манфиатҳои кишварҳои минтақа бахшида шудааст. Дар рисола манфиатҳои умумии кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла ҳифзи соҳибхитиёрӣ, суботи сиёсӣ, рушди иқтисодӣ, амнияти захиравӣ, ҳифзи ҳувияти миллӣ, диверсификатсияи робитаҳои хориҷӣ ва таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ муайян карда шудаанд. Ҳамзамон, муаллиф фарқияти иқтидори иқтисодӣ, институтсионалӣ, демографӣ ва ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ҳар давлатро ба назар мегирад.

Нуктаи муҳими боб аз он иборат аст, ки ҳамкориҳои минтақавӣ ҳамчун маҳдудкунандаи манфиатҳои миллӣ не, балки ҳамчун воситаи татбиқ ва ҳифзи онҳо арзёбӣ мешавад. Ин равиш ба ташаккули фаҳмиши «амният ва рушди умумиминтақавӣ» мусоидат менамояд.

Дар боби панҷум - «Дурномаи ҳамкориҳои Россия, Чин ва дигар давлатҳо дар Осиёи Марказӣ: тавозуни манфиатҳо ва ҳамкориҳо» - хусусияти бисёрқутбии муҳити минтақа таҳлил шудааст. Муаллиф нақши Россияро тавассути робитаҳои таърихӣ, амниятӣ ва ниҳодҳои ҳамгироии пасошуравӣ, нақши Чинро тавассути сармоягузорӣ, инфрасохтор, логистика ва геоиқтисод, инчунин фаъолияти Иёлоти Муттаҳида, Иттиҳоди Аврупо, Туркия, Эрон ва дигар акторҳоро тавассути дипломатия, неруи нарма ва барномаҳои иқтисодию амниятӣ баррасӣ мекунад.

Муаллиф асоснок менамояд, ки сиёсати яксамта ё вобастагии аз ҳад зиёд ба як маркази қудрат осебпазирии геополитикиро зиёд мекунад. Аз ин рӯ, барои давлатҳои Осиёи Марказӣ сиёсати хориҷии мутавозин, чандсамта ва прагматикӣ, дар баробари тақвияти ҳамкориҳои дохилиминтақавӣ, ҳамчун стратегияи нисбатан муассир пешниҳод мегардад.

Хулоса ва тавсияҳо

Дар хулоса натиҷаҳои асосии таҳқиқот ҷамъбаст шуда, тавсияҳои амалии дорои самти идоракунии давлатӣ, банақшагирии стратегӣ, сиёсати хориҷӣ, амнияти иттилоотӣ, рушди иқтидори инсонӣ ва ҳамкориҳои илмӣ пешниҳод шудаанд. Аз ҷумла, таъсиси механизмҳои мониторинги доимии муҳити байналмилалӣ, бознигариҳои даврии санадҳои стратегӣ, таҳияи нишондиҳандаҳои миллии арзёбии хатарҳо, густариши дипломатияи пешгирӣ ва коршиносӣ, тақвияти робитаи муассисаҳои илмӣ бо мақомоти давлатӣ ва рушди шабакаи марказҳои таҳлилии Осиёи Марказӣ тавсия дода мешавад. Ин пешниҳодҳо дорои иқтидори амалӣ буда, метавонанд дар тақмили сиёсати давлатӣ истифода шаванд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳо. Аҳамияти назариявии диссертатсия дар рушди фаҳмиши маҷмуии манфиатҳои миллӣ, давлатдории миллӣ ва мутобиқшавии стратегӣ дар муҳити бисёрқутбӣ ифода меёбад. Равиши пешниҳодшуда барои таҳқиқоти минбаъда оид ба сиёсати хориҷӣ, геополитика, амнияти миллӣ ва ҳамгироии минтақавӣ замина фароҳам меорад.

Аҳамияти амалии натиҷаҳо бо имкони истифодаи онҳо дар таҳияи санадҳои стратегӣ, барномаҳои давлатӣ, фаъолияти мақомоти сиёсати хориҷӣ ва амниятӣ, марказҳои таҳлилӣ, инчунин дар таълими фанҳои «Муносибатҳои байналмилалӣ», «Геополитика», «Амнияти байналмилалӣ», «Минтақашиносӣ» ва «Манфиатҳои миллӣ» муайян мегардад. Пешниҳодҳо оид ба мониторинги муҳити байналмилалӣ, бознигариҳои даврии стратегияҳо, дипломатияи пешгирӣ ва рушди иқтидори таҳлиلى қобили таваҷҷуҳ мебошанд.

Интишороти муаллиф ва мутобиқати автореферат. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 16 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 12 мақолаи дигар дар маводи конференсияҳо ва нашрияҳои илмӣ инъикос ёфтаанд. Мазмуни интишорот самтҳои асосии диссертатсияро фаро мегирад. Автореферат мақсад, вазифаҳо, наwgонӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, натиҷаҳо ва тавсияҳои диссертатсияро инъикос намуда, ба муҳтавои кори асосӣ мутобиқат мекунад.

Эрод ва масъалаҳои баҳсталаб. Дар баробари дастовардҳои илмӣ, дар диссертатсия баъзе масъалаҳои баҳсталаб ва нуктаҳои тақмилталаб низ ҷой доранд:

1. Дар диссертатсия нақши созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ зикр гардидааст, аммо меъёрҳои арзёбии самаранокии онҳо пурра муайян нашудаанд. Таҳлили муқоисавии ваколатҳо, механизмҳои қабули қарор ва натиҷаҳои амалии СААД, СҲШ, ИДМ ва дигар форматҳои ҳамкорӣ метавонист хулосаҳои муаллифро дар бораи меъмории амнияти минтақавӣ мушаххастар намояд.

2. Масъалаи Афғонистон ва амнияти сарҳади ҷанубии Тоҷикистон муҳим арзёбӣ шудааст, вале сценарияҳои эҳтимолии рушди вазъ - сценарияи суботи нисбӣ, шиддатёбии таҳдидҳо ва густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ - дар шакли мустақил таҳия нашудаанд. Пешниҳоди чунин сценарияҳо ба аҳамияти амалии рисола меафзуд.

3. Дар қисми методологӣ моделсозии сценариявӣ ва пешбинии геополитикӣ ҳамчун усулҳои истифодашуда нишон дода шудаанд, аммо дар матни асосӣ параметрҳо, нишондиҳандаҳо ва марҳалаҳои татбиқи ин усулҳо ба таври кофӣ намоён нестанд. Муаллиф бояд дар ҳимоя шарҳ диҳад, ки натиҷаҳои кадом қисматҳо маҳз тавассути ин усулҳо ба даст омадаанд.

4. Таҳқиқот ба таври дуруст зарурати сиёсати бисёрсамтaro таъкид мекунад, вале масъалаи ҳамоҳангии чунин сиёсат бо уҳдадорӣҳои давлатҳо дар доираи созмонҳои амниятӣ ва иқтисодӣ ба таҳлили иловагӣ ниёз дорад. Бахусус, муносибати байни мустақилияти миллӣ ва интизоми институтсионалии созмонҳои бисёрҷониба метавонад амиқтар баррасӣ шавад.

5. Дар баъзе саҳифаҳо мафҳумҳои «амнияти минтақавӣ», «амнияти дастаҷамъӣ» ва «суботи минтақавӣ» ба ҳам наздик истифода шудаанд. Тафриқаи дақиқи мафҳумӣ ва яқсонсозии истилоҳот ба возеҳии натиҷаҳои назариявӣ мусоидат мекард.

Эродҳои зикршуда асосан хусусияти тавсиявӣ ва баҳсӣ дошта, ба мазмун, навгонии илмӣ ва аҳамияти умумии диссертатсия таъсири манфии ҷиддӣ намерасонанд. Баррасии онҳо дар раванди ҳимоя метавонад мавқеи илмии доктарабро боз ҳам равшантар созад.

Хулосаи умумӣ

Диссертатсияи Бедилзода Ҳусайн Кабут дар мавзӯи «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа» кори мустақилона, анҷомёфта ва дорои аҳамияти назариявӣ амалии илмӣ мебошад. Дар он масъалаи муҳими муносибатҳои

байналмилалӣ ва рушди минтақавӣ дар сатҳи докторӣ таҳқиқ гардида, натиҷаҳо, хулосаҳо ва тавсияҳои дорои унсурҳои нав пешниҳод шудаанд.

Диссертатсия аз ҷиҳати мазмун ва барасмиятдарорӣ ба талаботи бандҳои 32 ва 33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 (бо тағйиру иловаҳо бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, №295) тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад. Муаллифи он Бедилзода Ҳусайн Кабут сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 5.6.4. Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои сиёсӣ,
профессори кафедраи муносибатҳои
байналмилалӣ ва дипломатияи

Донишгоҳи Славянии

Россия ва Тоҷикистон

Имзои Саидов Ҳомид Саидовичро тасдиқ менамоям:

Сардори Раёсати кадрҳои

Донишгоҳи Славянии

Россия ва Тоҷикистон

«02» 09 соли 2026

Саидов Ҳ.С.

Боровицкая Л.А.